

Pelgulinn ei sarnane Kassisabaga, Kadriorg erineb Kalamajast.

Septembrist 2009 kuni maini 2011 Tallinna Tehnikaülikooli ehitusteaduskonnas läbi viidud uuringus „Eesti eluasemefondi puitkorterelamute ehitustehniline seisukord ning prognoositav eluiga” tõdetakse, et Tallinnas on puidust korterelamute pärand suhteliselt **üheülbaline**.

Puitelamuid leiab siiski paljudest Tallinna asumitest, millest suuremaid ja värvikamaid alljärgnevalt kirjeldatakse.

Kassisaba viis Uude Maailma

Tallinna vanimate eeslinnade hulka kuuluva Kassisaba arengulugu on seotud kunagise Toompea eeslinnaga. Tõenäoliselt tekkis piirkonna vanim hoonestus praeguse Paldiski maantee äärde. 17.-18. sajandil muldvallide nurgakohtadesse ehitatud kõrgemad tugipunktid kandsid nimetust „Katze“ (kass), vanematel linnaplaanidel on mõnda aega ka **Paldiski maanteed Kassisabaks nimetatud**.

Kõige väärtuslikumaks võib Kassisabas pidada ajaloolist tänavavõrku ja krundistruktuuri, mis kujunes välja 19. sajandiks. Läbi erinevate sajandite ulatuv ajalugu tähendab muuhulgas, et mõnel pool on juba mitmes hoonestuskihistus ja üldpilt suhteliselt kirjum kui nt suhteliselt lühikese aja jooksul rajatud Pelgulinnas.

Kassisaba vanim hoonestuskihistus, **laia rõhtlaudisega ühekorruselised puitelamud**, on pärit 19. sajandi lõpust. Samuti on siin rohkelt eelmisele sajandivahetusele iseloomulikke nn **Lenderi maju** (nimetus insener Lenderi järgi). Eesti Vabariigi aegsed kivitrepikojaga hooned paiknevad suhteliselt juhuslikult, moodustades tervikliku kogumi vaid Kapi tänaval.

Teistest puitasumitest suhteliselt rohkem on siin nõukogudeaegseid ebamastaapseid uusehitisi.

Kui Esimese maailmasõjani hoonestatud ala ulatus üle Endla tänava vaid õige pisut Koidu tänava osas, siis iseseisvuse ajal kujunes Pärnu mnt hoonestuse ning Suur-Ameerika tänava ja raudtee vahelistele heinamaadele terve uus valdavalt kivitrepikojaga korterelamutest koosnev asum Uus Maailm, mille nimi tulenes piirkonnas paiknevatest Suur-, Väike- ja Kesk-Ameerika tänavatest.

Kadriorg näib eripalgelisim

Kadriorg on Tallinna puitrajoonidest eripalgelisim. Ühelt poolt tingib tema **väärikas ajalugu** arvukate kihistuste olemasolu, teisalt on ka läbitud ajalooetapid suurejoonelisemad kui üheski teises puitasumis.

Kuigi Kadriorus leidub vähesel määral ka kivihoonestust, on selle peamiseks tunnusemärgiks siiski puitarhitektuur.

Kadrioru alguseks võib lugeda 17. sajandi keskpaika, mil uute muldkindlustuste rajamine Tallinna keskaegse linnasüdame ümber tingis vajaduse kompenseerida kindlustuste alla jäänud aedade ja suvemajade omanike kahju. Täna Kadrioruna tuntud ala oli siis **väheviljakas rohkete rändrahnudega liivarand**, mis oli jõudnud osaliselt kattuda huumuse ja taimestikuga. Maa pool leidis ka niiskeid heinamaid ja puudesalusid.

Kompensatsiooniks saadud maavaldustesse rajati mitmeid suvemõisaid. Põhjasõja ajal jäid need hooletusse ja lagunesid.

Uue hingamise andis Kadriorule **Peeter I**. Esmalt ehitas ta siia 1714. aastal elamu ning seejärel **lossi ja pargi**. Lisaks lossiansamblile rajati praeguse Poska tänava piirkonda lossiteenijate ja ehitajate elamuid. Selle hooneterühma riismeid Poska tänaval nimetatakse tänaseni Kadrioru slobodaaks. Need väikesed ühe-kahekorruselised elamud moodustavad praegu Kadrioru hoonestuse vanima (alates 18. sajandist) ja ühe ajalooliselt väärtuslikuma osa.

Linnaosa edasist arengut mõjutas kõige rohkem **supelasutuste rajamine**. 19. sajandi algusest alates muutus Kadriorg Tallinna elanikele ja arvukatele kuurordikülalistele armastatud suvitus- ja jalutuspaigaks. Kuurordipiirkonnale omaselt ehitati siia mitmeid suvemõisaid, supelasutusi, restorane ja villasid. Kuurordiarhitektuur, mis on puitarhitektuuri efektseim ilming, on Kadrioru puhul siiski veel vaid vaevu märgatav.

20. sajandi saabudes said mööda ka kuurordi hiilgeajad, sest linna industrialiseerimine ja elanikkonna kasv tõid kaasa Härjapea jõe ja Tallinna lahe sellise reostatuse, et linna sanitaarteenistus soovitas

supelranna viia üle Piritale.

Identiteedimuutus tõi 1910.-1920. aastatel kaasa ka uut tüüpi hoonestuse - hakati ehitama **suuremaid üürielamuid**, mille paigutustihedus erines senisest villa tüüpi hoonestusest. Sellised elamud on näiteks Kõleri tänava alguses. Kuigi need on fassaadidelt ja konstruktsioonidelt sarnased Kalamajas, Pelgulinnas jm Tallinnas levinud Lenderi majaga, sisaldavad need siiski 3-5-toalisi suhteliselt ruumikaid kortereid, samas kui Kalamaja ja Pelgulinna analoogid koosnesid valdavalt kööktubadest.

1930. aastatest pärinevad funktsionalistlikud ning art deco sugemetega korterelamud ja villad Koidula tänaval ning Narva maanteel.

Kalamaja on vanim eeslinn

Kalamaja puhul on tegemist Tallinna **vanima eeslinnaga**. On arvatud, et Kalamaja vanimates osades on tegemist koguni kaheksanda põlvkonna hoonestusega.

Esimesed kirjalikud andmed Kalamajast pärinevad 14. sajandi teisest poolest, võib aga oletada, et asustus oli seal juba märksa varem. Enamik uurijaid on veendunud, et rannaäärsed alad olid peatuspaigaks ümberkaudsete külade kalameestele juba muinasajal.

Sadama lähedus muutis paiga külgetõmbavaks ka keskajal. Teada on, et 1527. aastal oli seal 78 iseseisvat majapidamist. Keskajal elasid linnaosas mündrikud, kalurid ja kalakaupmehed. 18. sajandi alguse kaartidelt on näha, et asustust leidub pea kogu Kalamaja ulatuses, tänapäeva mõistes linlikku ehk tiheasustust kohtame aga eelkõige mereäärsetel Suur- ja Väike-Patarei tänavatel.

Erilise hoo sai Kalamaja areng 19. sajandi lõpul, kui koos raudtee rajamisega kerkis piirkonda **mitu tehast**. See tähendas linnaelanike arvu kasvu eelkõige tööliste arvelt, kes kõik peavarju vajasid, ja lihtsate **odavate üürielamute** võidukäik võis alata.

Kalamaja praegune hoonestus annab läbilõike piirkonna viimaste sajandite ajaloost. Tänavad, mis paistavad silma pikema ajalooga, pakuvad täna üsna ebaühtlast pilti. Eakate hütikeste kõrval kõrguvad tsaariaegne punastest **tellistest kasarmu**, üksildane soliidne kivihoone Eesti vabariigi algusperioodist ja nõukogudeaegse täiendusena ebamastaapsed tüüpelamud.

Märksa ühtlasema arhitektuuripildiga paistavad silma 20. sajandi alguses hoonestatud **lihtsate kööktubadega kahekorruseliste üürielamute** (nn Lenderi majad) piirkonnad.

Kõige terviklikum ansambel kujunes endisele Lausmanni heinamaale (praegu Salme kultuurikeskuse ümbrus), kuhu 1930. aastatel kerkisid juba märksa paremat elamiskvaliteeti pakkuvad **kivitrepikojaga üürielamud**. Vastavalt A. Soansi ja E. Habermanni planeeringule jäeti kvartali keskosa tühjaks kogu asumi tarbeks mõeldud haljasala jaoks. Nõukogude periood lisas sinna Kalamaja mõistes hiigelehitise nüüdseks **Salme kultuurikeskusena** tuntud hoone näol.

Pelgulinnas elasid töölised

Pelgulinna **rabade ja liivaküngaste** vahele kerkisid esimesed hooned tõenäoliselt juba 18. sajandil. Linnaosa tekkest ja arengust saame aga rääkida alates 1870. aastatest, kui Tallinn-Peterburi raudtee valmimine tõi kaasa elanikkonna kiire kasvu - Pelgulinn paiknes meeldival **lähedal paljudele vabrikutele** ja raudteega seotud ettevõtetele.

Esmalt Telliskivi, Härjapea, Heina ja Õle tänavatele kerkinud üksikud hooned panid aluse tihedalt hoonestatud piirkonnale, mis Esimese maailmasõja alguseks ulatus Roo ja Kolde tänavateni. See valdavalt tagasihoidlike Lenderi tüüpi üürielamutega hoonestatud piirkond on üks homogeensemaid Tallinna puitasumite hulgas.

Iseseisvuse ajal toimus teine aktiivne laienemisprotsess, kui seni hoonestatud ala ümber kerkisid tänu soodsale ehituslaenule kvaliteetsed elamud. Neist tuntuimad on Euroopa **edumeelsemaid elamutüüpe** peegeldav „Oma Kolle“, samuti linnateenistujate elamud Maisi tänaval. Lisaks kerkisid terved piirkonnad kivitrepikojaga elamute ja paariselamutega.

Nõukogude aja saabumine tekitas kolmanda kihistuse ümber senise hoonestusala - **väikesed stalinistlikud elamud** liituvad Pelgulinna varasema hoonestusega suhteliselt orgaaniliselt.